

TÜRKİYE'DE KENTLEŞME VE İŞGÜCÜNÜN DEĞİŞEN NİTELİKLERİ

Ercan TATLIDİL*

GİRİŞ

1985 Genel Nüfus Sayımı'na göre Türkiye'nin nüfusu 51.420.757 dir. 1927' ilk nüfus sayımından geçen 52 yılda 37.793.487 lik bir artış olmuştur. Kent nüfusu bu süre içinde 8.3 kez artarken, genel nüfus 3.8, kırsal nüfus ise sadece 2.3 kez artış göstermiştir. 1955 ile 1985 yılları arasındaki rakamlar karşılaştırıldığında 1950'li yıllara kadar Türkiye'de nüfus büyümesi modelinde dikkate değer bir değişiklik olmamıştır. 1950'lerden sonra nüfus ve yerleşim birimlerinin modellerinde önemli bir değişme ortaya çıkmıştır. Türk köyleri, kasabaları ve kentleri sosyo-ekonomik birimler olarak bu hızlı değişme içinde değişikliğe uğramışlardır; yerleşim birimlerinin nüfusları kentsel alanlara doğru hızla akmaya başlamıştır. Bunun anlamı Türkiye nüfusunun kent ve kasaba merkezlerine yönelmesidir. 1950-1960 yılları arasında Türkiye'nin üç büyük kenti olan İstanbul, Ankara ve İzmir'e yönelen kırsal nüfus 1965'lerden günümüze dek genellikle bu üç büyük kentin çevresinde yer alan, ekonomik gelişme potansiyeli yüksek, nüfusu 100.000 i aşan kentleri de etkisi altına almıştır. 1950 Genel Nüfus sayımı'na göre, kent nüfusu toplam Türkiye nüfusunun % 25 i iken, 1985 yılında bu oran % 53.7 ye çıkmıştır. Aynı dönemde ise, kırsal nüfus oranı % 75 den % 46'3 e düşmüştür.

Gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de kentleşme sürecinde ortaya çıkan en önemli problem kentlerin işsizlik baskısı altında kalmasıdır. Kentsel yerleşim birimlerinin mevcut sistemleri kentsel iş isteyenlere yeterli yanıt verebilecek kapasiteden uzak kalmasıdır. Bununla birlikte kırsal alanlarda yaşam ve çalışma koşullarının yetersizliği kentsel alanlara yönelmede önemli bir itici faktör görünümündedir. Kent yönetimleri, göç yoluyla hızlı ve yoğun nüfus artışının ihtiyacı olan istihdam, alt yapı hizmetleri ve konut üretimleri ile uğraşmak zorundadır. Kendi doğal nüfus artışının

* Prof.Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Öğretim Üyesi.

ihtiyaçlarını karşılamada yeterli ekonomik birikime sahip olmada güçlük çeken yerel yönetimler, doğal nüfus artışının iki katı oranında kente katılanlara da hizmet vermek zorunda kalmaktadır.

Kır ile kent arasında yaşam ve çalışma biçimi olarak büyük farklılıklar bulunan Türkiye'de gün belirli kentsel merkezlere yönelmesi istihdam açısından önemli sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Kentsel işsizlik ve üretimde verimliliğin arttırılması sorunları genellikle tarım sektöründen tarım dışı sektörlere g yoluyla işçi transferlerinin dikkatle izlenmemesi, buna dayalı politikaların geliştirilmemesi nedeniyle zmlenememektedir. Bu bildiride özellikle bu sorunların tartışılmasına öncelik verilecektir.

G ve İnsangücü İlişkisine Yaklaşımlar :

G konusunda yapılan ilk çalışmalarda, ge katılan bireylerin ge katılma kararları ayrımlaştırılmış ve bazı faktörlerin onları ge yöneltiği ileri sürülmüştür. Ekonomik, sosyal, eğitsel ve demografik nitelikli olan bu faktörlerin yalnız igleri değil fakat aynı zamanda uluslararası ve kıtalararası gleri de oluşturduğu savunulmuştur (1). Kısaca özetlersek bunlar pekçok araştırıcı tarafından daha yüksek gelir, kentin kırsal kesime göre daha iyi ve rahat yerleşim olanağı verdiği (konut, toplum hizmetleri ve toplumsal güvenlik sistemleri gibi), bireye eğitim olanakları vererek kendini geliştirme, nüfus yoğunluğunun geçinme sıkıntısına neden olmaması olarak kabul edilmektedir.

Zaman süreci içinde yapılan çalışmalarda belirtilen bütün bu ekonomik olmayan faktörlerin ge katılma ile bağlantılı olduğu kabul edilmiştir. Fakat başta ekonomist ve sosyologlar olmak üzere ge konusunuyla ilgili çalışma yapan diğer bilim adamlarının ortak kanısı, kırdan-kente yönelik gün ekonomik nitelikteki faktörlerle açıklanabileceği doğrultusunda gelişmektedir.

Batı Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın tarihsel ekonomik gelişmesini kırsal kesimden düşük verimli insangücünün, verimi yüksek endüstrileşen kente transferine bağlayan yaklaşımlar günümüzde kabul görmektedir. Belki bu nedenle olsa gerek daha on-onbeş yıl öncesine kadar, ekonomik gelişme yazınında, kırdan - kente yönelik g

olumlu karşılanırdı. Çoğu kırsal kesimdeki insangücü tarım sektöründe, kentsel kesim insangücü ise endüstri sektöründe yoğunlaşmış olarak düşünülürdü. İçgöç, kentin endüstriyel gelişimi için ihtiyaç duyulan insangücünün sağlanmasında kırsal kesimin artık insangücünün doğal olarak çekilmesi şeklinde kabul edilirdi. Yine ekonomik gelişme tarım sektöründen iç ve dış göç yoluyla alınan insangücünün endüstri sektörüne yerleştirilmesi olarak nitelendirilirdi. Bu nedenle de çoğu kez kentleşme ve endüstrileşme eş anlamlı olarak kullanılır hale gelmiştir. Belki de bu görüşten dolayı Lewis'in işçi transferi modeli gelişmekte olan toplumların kalkınması yaklaşımında ön plâna çıkmıştır.

Nobel Laureate W. Arthur Lewis tarafından geliştirilen, en azından Gelişme Modeli içinde ilk kez vurgulanan kırdan-kente insangücü transferi, daha sonraları John Fei ve Gustav Rains tarafından genişletilmiş ve formüle edilmiştir. Lewis Modeli, 1950'li yılların sonunda ve 1960'lı yıllarda gelişmekte olan toplumların artık işgücü için "genel" gelişim teorisi olarak görünür olmuştur. Lewis Modeli'nde ekonomi açısından iki sektör yer alır; üretemeyen veya düşük üretimde bulunan artık işgücüyle tanımlanan kırsal geçinme sektörü (üretimde geleneksel yöntemler kullanılır) ve verimliliği yüksek modern kentsel endüstri sektörüdür. Kırsal üretemeyen veya çok düşük düzeyde üretimde bulunan işgücü, büyük boyutlarda kentsel endüstri sektörüne akar. İş imkanlarının artması ve işçi transferi sürecinin hızlandırılması üzerine yoğunlaşan Lewis'in modeli modern endüstri sektörünün büyüyeceğini ve üretimin artacağını ileri sürer (2). Yaratılan iş imkanı ve kırdan-kente işçi aktarımı, modern sektörde endüstriyel kapital birikim hızını ve işçi ücretlerini arttıracğını savunur. Artan kentsel işçi ücretleri, kırsal işçi ücretlerinin üzerine çıkacaktır. Yüksek ücretli kentsel işler, kırsal kesim işçilerinin talebini arttıracaktır. Aynı gelişme veya modernleşme teorisi içinde yer alan Salt-Clout (1976) yüksek verimli modern iş kollarında çalışanların üretimden daha fazla pay alarak ücretlerinin daha yüksek olacağını belirtirler. Bireylerin daha yüksek ücret ve daha uygun iş bulmak amacıyla serbestçe göçe katıldıklarını kabul ederler. Bunun gelişmekte olan toplumlarda gelişim için doğal olduğunu ileri sürerler. B. Thomas (1958) yalnız içgöçlerin

değil, fakat yurt dışına olan göçlerin de yoğun kırsal nüfusun ve kırsal kesimdeki artık işgücünün göç yoluyla toplum üzerindeki olumsuz ekonomik baskısını kaldırdığını ileri sürer.

Fakat son yıllarda, özellikle gelişmekte olan toplumlarda yapılan araştırmalar göstermiştir ki, kentleşme her zaman endüstrileşme ile eş anlamlı kullanılamamaktadır. Hızlı kentleşme sonucu, endüstri sektöründe yaratılamayan iş imkânları kentsel işsizliği arttırmakta, hâlihazırda doyum bulmuş olan hizmetler sektöründe şişkinlik yaratmaktadır. İçgöç, hizmetler sektörü başta olmak üzere kentsel iş alanlarına gizli işsizliği de beraberinde getirmektedir.

Aynı zamanda eskiden sık sık vurgulanan kentin sosyal çekiciliği sağlıksız kentleşme ile birlikte yok olmaktadır. Yerel yönetimler yalnız göç yoluyla kent nüfusuna katılanlara iş olanakları yaratmada değil, fakat aynı zamanda kent belediye hizmetleri de hızla artan nüfusa hizmet götürmede yetersiz kalmaktadır.

Hızlı kentleşmenin yaşanmış olduğu gelişmekte olan ülkelerin, kentsel işsizlik oranlarındaki artış, kentleşme politikalarında yeni tavırların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1978'de Birleşmiş Milletler "Survey" ine yanıt veren 116 ülkenin 90' ı kırdan kente yönelik göç hareketinin hızını yavaşlatma ya da hızlanma eğilimlerini yönlendirme konusunda yeni politikalar çizdiklerini ifade etmişlerdir.

Kentleşme ve Gelişme:

Gelişmiş endüstri toplumlarında kır ile kent arasında önemli bir yaşam farklılığı yok iken, gelişmekte olan ve endüstriyel gelişimini tamamlamamış toplumlarda kır ile kent arasında önemli bir yaşam farklılığı görülmektedir. Nüfusun büyük bir kısmı kırsal kesimde, küçük yerleşim birimlerinde yaşayan toplumlarda, gerek ekonomik yaşamdaki dağılımları, gerekse bireyler ve sosyal kurumlar arasındaki ilişkiler açısından kır ile kent arasında önemli farklılıklar görülmektedir. Ekonominin büyük ölçüde küçük aile işletmeleri bazında tarımda yoğunlaşması, tarımsal üretimin pazara yönelik olarak uzmanlaşmaması önemli bir özelliktir. Toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde de aile kurumunun merkez olması, kırsal topluluğu kentsel toplumdan ayıran

diğer önemli bir özelliktir. Kırsal toplulukta kan bağına dayalı yüzyüze ilişkiler, informal haberleşme ve geleneksel değerlerin tutum ve davranışları belirlemedeki etkinlik kentsel toplumda görülmemektedir.

Kente gelenlerin kentle bütünleşmelerinde göç öncesinde kentte kullanılabilecekleri bilgi ve beceriye sahip olabilmeleri, örgün öğrenim kurumlarından yararlanmaları, kentsel mekanda kurdukları yeni sosyal ve ekonomik ilişkilerde etkin rol oynamaktadır.

Kentsel işgücü pazarının en dikkat çekici özelliklerinden birisi, hemen hemen, endüstriyel gelişimini tamamlamış ve tamamlanmış bütün ülkelerde olduğu gibi türkiye'de de istihdam ve istihdama dayalı ücretlendirme sistemi işgücünün niteliğine dayalıdır. Buna bağlı olarak işsizlik ve düşük ücretli işler, niteliksiz işgücü üzerinde yoğunlaşmaktadır. Tarım dışı hizmetler ve üretim faaliyetlerinin yer aldığı kentlerde, tarımsal üretim faaliyeti dışında hiçbir deneyimi olmayan kentsel nüfusa göre örgün eğitimden daha az yararlanmış, kırsal kesimden gelenlerin istihdamı önemli bir problemdir. Endüstriyel üretim biçiminin günümüzde emek-yoğun üretimden kapital-yoğun üretime yöneldiği görülmektedir. Her türlü sanayide otomasyonun yer almasıyla işgücü sayısının azaldığı, özellikle endüstriyel üretimde çok sayıda niteliksiz işgücü yerine, az sayıda nitelikli işgücüne yer verilme eğiliminin arttığı gözlenmektedir(3). Kentte hiçbir hazırlık çalışmasına katılmaksızın gelenlerin, kentin ekonomik yaşamı içinde aktif yer almaları zamanla güçleşmektedir.

Türkiye'de 1950'lerden itibaren kentleşmeyle birlikte, tarım sektöründen tarım dışı sektörlerle işgücü transferi sürmektedir. Endüstri ve hizmetler sektörü yapısı gereği örgün eğitime dayalı nitelikli işgücünü bünyesinde barındırmaktadır. Kentsel çalışma yaşamına katılan kırsal kökenli işgücünün bu sektörler içinde düzenli gelire dayalı istihdam olanaklarından yararlanması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarım sektöründen transfer edilen niteliksiz işgücü kentsel alanlarda istihdam üzerinde olumsuz baskılar yaratarak sosyal sorunlara neden oldukları gibi, ekonomide de aktif olarak kullanılamamaları üretim kayıplarına yol açmaktadır.

1979 World Development report'ta da kentleşme hızı ve biçiminin politik kararlarla etkilenebileceğine yer verilmiştir. Aynı raporda kırsal kesimin yaşam standardının iyileştirilmesi ve tarıma dayalı gelişmenin hızlandırılması politikalarının kent merkezlerine yönelik göçü yavaşlatabileceği ileri sürülmektedir.

Yoğun göç kazanan kentsel yerleşim alanlarının ekonomik yapısına bakıldığında, istihdam yaratıcı ekonomik yatırımların bu yerleşim alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle kırsal kesimden göç alan bu yerleşim birimlerinin tarım dışı ekonomik faaliyet kollarında uzmanlaşmış bölgelerdeki kentlerde toplanması yalnız kır-kent ekonomik yatırım dengesizliğini değil, fakat aynı zamanda bölgeler arası dengesizliğin varlığını da göstermektedir. Türkiye'de yapılan çalışmalarda vurgulandığı gibi yoğun göç alan, tarım dışı ekonomik faaliyetlerde uzmanlaşmış ve yatırımların en fazla yer aldığı kentler, belli bölgelerde toplanmıştır.

Çalışan İşgücünün Sektörler Arası dolaşımı:

Türkiye'nin ulusal ekonomisi ihracatta sanayi mallarının hızla artmasına karşın tarım üzerine kurulmuştur. Diğer sektörlerle karşılaştırıldığında tarımsal istihdamın yüksek düzeyde olduğu gerçeğini yansıtır. 1986'da ekonomik yönden kullanılan nüfusun %55.7 sinin tarım sektöründe çalıştığı görülmektedir(4). Bu oran Avrupa Topluluğu'nda sadece % 8 dir. Aynı oran daha eski nüfus sayımlarında daha da yüksektir. 1986 yılında endüstri ve hizmetler sektörlerinde de küçük düzeyde bir artış vardır. 1962'de ekonomik yönden aktif nüfusun % 10.3 ü endüstri ve inşaat sektörleri içinde yer alır. Bu oran 1978'de % 16.5 e, 1986'da ise % 18.1 e çıkmıştır. Fakat tarım sektörü dışında yer alan diğer sektörlerdeki istihdam oranlarının karşılaştırılmasında, hizmet ve dağıtım sektöründeki istihdamın endüstri ve inşaat sektöründen çok daha fazla artmış olduğu gözlemlenmektedir. Hizmet ve dağıtım sektörü istihdam oranı 1962'de yalnız % 11.0 iken bu oran 1978'de % 24.4 e 1986'da ise % 26.2 ye yükselmiştir.

Bununla beraber tarım sektöründeki işgücünün genel istihdam içerisinde egemen olduğu görülmektedir ve Türkiye bugün dünya nüfus artışı açısından en yüksek nüfus artışı oranına sahip ülkelerden birisidir

(1965'de nüfus artışı % 2.33 den 1975'de % 2.22 ye düşmüş olmasına rağmen). Türkiye ekonomisinde tarım sektöründeki istihdamın yoğunluğu, ülkede tarım alanlarının arttırılması yönünde bir baskı oluşturmaktadır. Türkiye'de ekilebilir tarım alanlarının azami düzeyde tarıma açıldığı, hatta hayvancılığı baltalayacak düzeyde mera kaybına neden olduğu bir gerçektir. Belki bu baskı tarım alanlarının yeniden ıslah edilmesiyle istihdama sınırlı imkânlar verebilecektir. Bunun karşıtı durumunda sanayi ve hizmet sektörlerindeki istihdam kapasitelerinin arttırılma problemiyle karşı karşıya kalınarak işgücünün büyük bir kısmının absorbe edilmesi söz konusu olmaktadır. Bu konuda ortaya çıkan başarısızlık daha fazla gizli işsizliği de davet edecektir. Nitekim DPT tarafından yapılan bir araştırmada 1977'de Türkiye'deki ekonomik yönden kullanılan işgücünün % 13.5 i yaklaşık 2.2 milyon kişinin işsiz olduğu belirlenmiştir. Bu rakam yine DPT'nin verdiği sayılara göre 1962'de % 11, 1967'de % 12.1, 1972'de % 13.3 dür. DPT'nin Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda belirtildiği gibi gizli işsizlik tarım sektöründe önemli yer tutar. Tarımsal işgücü fazlası sayıca daha az da olsa, en faal aylar olan Temmuz-Ağustosta "gizli işsiz" durumundadır. Tarımsal mevsimlik işgücü fazlasını 1972-77 döneminin Mart-Mayıs ayları arasında 3.6 milyona, başka bir deyişle tarımsal istihdamın % 40'ına kadar çıktığı hesaplanmaktadır(5).

İstatistik verilerine göre Türkiye'de özellikle büyük kentlerdeki nüfus artışı, doğum oranındaki düşme ile etkilenmiştir. 1960 lı yıllarda doğum oranı % 6.11 iken 1970-75 dönemi içerisinde doğum oranının % 4.97 ye düştüğü tahmin edilmektedir(6). Kırsal alanda aile başına düşen ortalama çocuk sayısı 1970'de 6.2 iken özellikle büyük kentlerle karşılaştırıldığında İstanbul'da 2.91, İzmir'de 3.30, Ankara'da 3.88 olduğu dikkati çekmektedir(7). Bununla beraber Türkiye'de çocuk ölüm oranı düşmüş olmasına rağmen, bu oranın halâ dünya çocuk ölüm oranlarına göre yüksek olduğu gözlemlenmektedir (1970-75 döneminde doğan her 1000 çocuktan 130 u ölmekte iken 1966-67 döneminde 158 i, 1962-63 de ise 180 i ölmekte idi).

Türkiye nüfusunun büyümesi, dünya ulusları nüfus artışı içinde en önemli özelliklere sahip bir nitelik arz etmektedir. Yüksek doğum oranının ve ölüm oranındaki düşmenin en önemli sonuçlarından birisi,

Türkiye nüfusunun % 40'ından fazlasının 15 yaşın altında yer almasıdır. Başka bir deyişle ekonomik yönden kullanılabilir insan-gücünün demografik sınırlılığını göstermektedir. 1965'te toplam nüfusun % 42'si 0-14 yaş arasında iken 1975'de % 40.1'e düşmüştür. Bu rakam endüstri toplumlarının hemen hemen iki katıdır. Örneğin Avrupa Topluluğu'nda bu oran sadece % 19.1'dir.

Özet olarak belirtilirse, üretime katılan Türkiye nüfusunun kapasitesi sınırlılık arzette ve fonksiyonel olmayan (genç ve yaşlı nüfusa) bir istihdam pazarı içinde çalışan işgücü, Türkiye nüfusunun diğer yarısına bakmak zorunda kalmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi bu problem değişik özellikler göstermektedir. Kırsal ve kent alanlarındaki farklı doğum ve ölüm oranları, Türkiye'nin batı kesiminde özellikle büyük kentlerde toplanmış endüstriyel kuruluşlar ve Türkiye'nin doğu kesiminde yer alan yetersiz istihdam ve gelir olanakları bölgesel açıdan değerlendirildiğinde önemli farklılıklar göstermektedir(8). 1973 DPT Raporu'nda belirtildiği gibi; "Türkiye'nin endüstriyel gelişiminde il ve bölgeler arasında büyük farklılıklar vardır. 1973'de büyük endüstriyel yatırımlar toplamının % 42.9'u İstanbul ili içinde yer almıştır. Bu oran bütün Doğu Anadolu Bölgesi için sadece % 2.1 olarak saptanmıştır".

Yukarıda sayılan olgular, Türkiye'nin endüstrileşmemiş alanlarında, özellikle doğu kesiminde ve bazı Orta Anadolu illerindeki geniş kapsamlı göçün batı kesimine, endüstrileşmiş veya ticaretin gelişmiş olduğu kentlere yöneldiği sonucunu ortaya koyan en önemli nedenleri oluşturmaktadır.

Türkiye'de nüfus sayımlarına göre 1970'de % 44.8, 1975'de ise % 37.1'ini oluşturan potansiyel işgücünün okuma-yazma bilmediği saptanmıştır. Bunun anlamı, bu oran içine giren çalışabilir işgücünün, okuma-yazma yoluyla çalışma ortamı içinde gerekli basit bilgi alış-verişini yerine getirmeyecek demektir. Özellikle değişen teknolojiye, mesleklerinde etkili olmaları gereken bu insanlar, görevlerinde sınırlı kalacaklardır. 1970'de sadece kullanılan işgücünün % 36'sı ilköğretim, % 2.7 ortaokul veya dengi mesleki orta okullar, % 3.0'ü lise veya dengi mesleki eğitim veren okullar, % 1.4'ü yüksek okul veya üniversite mezunudur. 1975'de ise yukarıdaki sıraya göre oranlar % 44.0, % 3.7, %

4.3 ve % 1.7 olarak görülmektedir. Türkiye'de kırdan-kente yönelik göç hareketine katılan işgücünün eğitim düzeylerini gösterir sağlıklı istatistiksel bilgiler mevcut değildir. Bunun yanısıra kırsal kesimde yaşayan nüfusun kente kıyasla okuma-yazma oranının daha düşük olduğu ve eğitim imkânlarından daha sınırlı biçimde yararlandığı kabul edilmektedir. Kırdan-kente göç yoluyla gelenlerin eğitim durumları kentli nüfusun eğitim düzeyinin altında yer alacaktır.

Bu konu ile ilgili olarak, Ankara ve Mexico-City arasında karşılaştırmalı bir araştırma yapmış olan Baron L. Noots da "her iki kente göçenlerin göç öncesi yaşadıkları kırsal yerleşim birimlerinde eğitim, gelir ve mesleki düzeyleri açısından göçe katılmayanlara göre üst düzeyde yer almalarına karşın kentli nüfusla karşılaştırıldıklarında, daha yetersiz bir görünüm içinde bulunmaktadır" (9) görüşünü savunmaktadır.

1975 genel nüfus sayımına göre; finansal sektörde (sigorta vb. gibi) çalışanların % 21.8 ini toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler sektöründe çalışanların % 8.4 ünü ve enerji ve elektrik, gaz, su hizmetlerinde çalışanların % 6.1 ini üniversite mezunları oluşturmaktadır. Üniversite-yüksek okul mezunu işgücünün en düşük düzeyde olduğu sektör tarım (% 0.1), ulaştırma ve haberleşme (% 1.1) ve imalât sektörü (% 1.2) olarak sıralanmaktadır.

Kırsal kesimde, özellikle tarım sektöründe yeni istihdam olanaklarının yaratılmasının sınırlılığı, doğum oranlarının yine özellikle kırsal kesimdeki yüksekliği, kadın nüfusu başta olmak üzere yine kırsal kesimde yaşayanların eğitim düzeylerinin düşüklüğü, istihdam açısından potansiyel göçmen olan bu nüfusun kentleri ekonomik baskı altına alacağı ileri sürülebilir. Kır-kent arasındaki farkın kaldırılması yalnız sosyal, politik ve ekonomik değerler açısından değil, fakat özellikle eğitsel düzey açısından da ele alınması gerekli görülmektedir. Değişen teknoloji ve pazar koşullarının talep ettiği işgücü kapsamı içine girecek potansiyel göçmenlerin istihdam edebilmesinde eğitime öncelik verilmesi gerekmektedir. Bu sorunlar yalnız Türkiye'nin değil, tüm gelişmekte olan ülkelerde politika saptayıcılarının sorunu olmaktadır. Bu bağlamda örgün eğitim kurumlarının yanısıra yaygın

eğitim kurumlarına da işlerlik kazandırılarak, çalışan nüfusun üretim ve pazar koşullarına göre hazırlanması gerekmektedir. Bunun yapılması halinde kentlerde potansiyel bir kronik işsizliğin aktif bir konuma geçebileceği zor bir tahmin olamayacaktır.

İşsizlik ve Eğitim:

Günümüzde ekonomik kararların alınmasında ve uygulanmasında eğitime ayrı, önemli bir yer verilmektedir. Özellikle ekonomik ve sosyal gelişmede eğitimin rolü politikaların saptanmasında belirleyici olmaktadır. İnsan kapitali ve insana yatırım gibi kavramlarla literatürde genel eğitim ve mesleki eğitime ayrı bir önem verilmektedir. Bu yaklaşımda, üretim kapasitesinin arttırılmasında işlenmiş insan ve fiziksel kapitallerin eğitime yapılacak harcamalarla sağlanacağı ileri sürülmektedir.

Çalışan işgücüne bilgi ve becerinin kazandırılmasıyla sağlanacak üretim artışının ekonomik ve politik diğer kararlarla sağlanacak artıştan çok daha etkili ve sürekli olacağı düşünülmektedir. Kullanılacak işgücüne eğitim yoluyla nitelik kazandırılması, üretim alanlarında çeşitliliği ve işçi birim üretim kapasitesinin arttırılmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda Gayri Safi Milli Hasıla'da büyümenin devamlılığı, işsizlik baskısının olumsuz etkileri olmaksızın sürebilecektir.

İşsiz nüfusun olumsuz etkisi iki şekilde sınıflanabilir:

a) İşsizliğin bir sonucu olarak ulusal ekonomiler üretim kaybına uğrarlar. İşsiz nüfusun ihtiyaç mallarının yaratılması da ulusal kaynaklarla birleşerek finansal maliyeti yükseltir.

b) İşsizlerin bizzat kendileri işsizlikten doğrudan etkilenmenin güçlüklerini yaşarlar. Gelirlerin kaybı sonucu yaşam standartları düşer. İşsizlik düzenli sosyal ilişkilerin bozulmasında etken neden olur. Özellikle 1970'li yıllardan sonra yapılan araştırmaların sonuçlarına göre işsizlik; sosyal yalnızlık, ruh ve beden hastalıklarını da ortaya çıkarılmaktadır(10).

Son yirmi yıl içinde genel işsizlik ve işe yerleştirme problemleri arasında en önemli ve özel bir yeri olan problem genç işsizliğidir. Gelişmiş ve gelişmekte olan toplumların günümüzde paylaştıkları ortak sorun olan genç işsizliği, farklı faktörlerin etkisi ve sonuçlarıyla birbirinden ayrılık gösterirler. Günümüzde genç kuşak işsizlik problemi daha karmaşık hale gelmiştir. Tüketimde insanların yeni beklentileri, yeniliklerin yaratılmasında ve kullanılmasında katılımları üretimde yeni bilgi ve becerilerin kullanılmasına yöneltmiştir. Bu bağlamda yeni mamullerin üretiminde yer alacak işgücünün büyük bir yarışma içinde kendilerini yetiştirme, işe yönelik beceriler kazanma istekleri ortaya çıkmıştır. İş örgütlenmesinde yeni tüketici eğilimleri tüketim mallarını üreten ve üretime sunanların yaratıcılık ve yeniliklere katılımcı, dinamik çalışma aktivitelerini geliştirmiştir. Bu istekler çerçevesinde mesleki eğitim ağırlık kazanmıştır. Mesleki eğitim işin teknik gelişmesine katkı sağlayacak becerilere ve üretilen mamulün üretimden tüketiciye sunumuna kadarki aşamalarda çalışanlara yönetsel bilgi ve beceriyi kazandırır. 1980'lerin hizmet ve üretim anlayışı, klasik çıraklık eğitimi anlayışıyla işgücünü piyasaya hazırlayamamaktadır. Nitekim 13 milyon işsiz bulunduğu ve bunun 5 milyonu genç işsiz olan Avrupa Topluluğu üyesi ülkelerin hükümet politikaları işsizliğin temel nedeni olarak eğitimdeki tıkanıklığı görmektedirler. Üye ülkeler eğitim politikaları geleneksel mesleki eğitim çalışma programlarında değişiklik yapmak için çaba harcarlarken, Avrupa Topluluğu'ndaki ilgili kurumlar da ortak bir stratejinin çizilmesi için aynı çabayı sergilemektedirler. Bu çabalar dikkatlice incelendiğinde üye ülkelerin genç işsizlik sorunlarının çözülmesinde sektörler arasındaki transferleri kolaylaştıracak yeni iş kollarında istihdam edilebilecek işgücünü hazırlamak amacıyla eğitim çalışmalarını hızlandırdıkları görülmektedir.

Gerek çalışan işgücünün eğitim özellikleri, gerekse işgücüne nitelik kazandıran okullaşma oranlarına bakıldığında Türk eğitim sisteminin yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Avrupa Topluluğu'nun çalışan işgücünün sektörler arası dağılımı, çalışan işgücünün niteliği ve nüfusun yaş gruplarına göre eğitim olanaklarından yararlanma oranları Türkiye'den çok daha farklı boyutlar sergilemektedir(11).

Türkiye'de mesleki eğitim ve çıraklık eğitimi iki farklı yaklaşım içinde ele alınmaktadır. Mesleki eğitim genel eğitim içinde tam gün okul çalışmasıyla verilirken, çıraklık eğitiminde ağırlık işyerine bırakılmıştır. Mesleki eğitim genel eğitim içinde akademik eğitime de hazırlayıcı niteliktedir. 1977 ve 1986 yıllarında yürürlüğe giren yasalarla çıraklık eğitimi okul içinde ve işyerindeki mesleki öğretimi bir sistem bütünlüğüne kavuşturmayı amaçlamıştır. Fakat Türkiye'de çıraklık eğitimine katılanlar üzerinde yapılan araştırmalara göre çıraklık kurslarına katılanların küçük işyerinde halen ekonomik faaliyette bulunan çalışanlardan oluştuğu görülmektedir. Gerek yasal gerekse ekonomik ve sosyal tedbirlerle makro düzeyde, çalışanların uzun dönemde eğitilmelerinin sağlanması sektörler arasındaki işçi transferlerine olanak verecektir. Bu da özellikle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de genç işsizliği sorununun çözülmesinde önemli katkıları ortaya koyabilecektir.

SONUÇ

Türkiye'nin yıllık nüfus ve kırsal nüfus büyüme oranı kentsel nüfus ile karşılaştırıldığında kentsel nüfusun yıllık büyüme oranı 1950'li yıllardan sonra dikkate değer bir şekilde artarken, kırsal nüfus, ulusal nüfus büyüme oranının altına düşmektedir. Gerçekte Türkiye'de iç göç hareketi yalnız kırdan kente yönelik bir karakteristik göstermekle kalmamakta, fakat aynı zamanda bölgeler arası nüfus hareketlerini de göstermektedir. Genellikle Türkiye'nin endüstri ve ticaret merkezi olarak gelişen kentlerin yer aldığı bölgeler sürekli nüfus kazanırken, aynı özelliği taşımayan bölgelerin kentleri ise nüfus kaybetmektedir.

Kırdan kente yönelik göç ile birlikte tarım sektöründen tarım dışı sektörlerle yönelik işçi transferleri de ortaya çıkmaktadır. Tarım dışı sektörlerin üretim ve çalışma koşullarının tarım sektöründen çok farklı olması, zorunlu işçi transferlerinin asorbe edilmesinde önemli sınırlılıklar getirmektedir. Özellikle göçe katılan genç nüfusun kentsel alanlarda örgütlü, düzenli gelir getiren işlerde yer almaları mümkün olamamaktadır. Kente yeni katılanların işsizlik oranı içinde önemli bir yer tuttuğu araştırmalarda görülmektedir. Marjinal işler olarak adlandırılan işlerde istihdam edilebilen bu nüfusun üretime katkı

payının sıfır ya da sıfıra çok yakın bir değerde olduğu kabul edilmektedir. Yine bu nüfusun işsizlikten en fazla etkilenen bir kesim olduğu araştırmalarda ortaya çıkmaktadır.

Gerek sektörler arasında ortaya çıkan işgücü fazlasının transferinin kolaylaşmasında gerekse genç nüfusun değişen teknoloji ve esnek pazar politikalarına göre istihdamında eğitim önemli bir yer tutmaktadır.

Türkiye'deki örgün eğitim sistemi ile meslek ve çıraklık eğitim sistemleri, işe yönelik olarak çalışan nüfusun hazırlanmasında sınırlılıklar göstermektedir. Bu sınırlılıkların giderilmesinde yalnız Milli Eğitim Bakanlığı'nın değil, fakat aynı zamanda çalışma yaşamıyla ilgili tüm kuruluşların ortak çalışma sergilemeleri gerekmektedir.

DİPNOTLAR

- 1) N.F. TODARO, **Economic Devolpment in the Third World**, Longman, London, 1981, s. 237.
- 2) Geniş Bilgi için Bkz.; J.C.H. Fei ve G. Ranis, "A Theory of Economic Devolpment," **American Economic Review**, 1963.
- 3) Robert Moore, "Migrant Workers Social Stratification and the Economics of Western European Societies", **Presented Paper for the British Sociological Association**, London, 1975, s. 5-7.
- 4) EUROSTAT, **Basic Statistics of the Community**, 1989, s. 116-117 ve DPT, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1979, s. 26.
- 5) DPT, A.g.e., s. 25
- 6) İbid, s. 24
- 7) DİE, **Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı**, Ankara, 1973, s. 63.
- 8) Bkz., DPT, **Kalkınmada Öncelikli Yörelere Tesbiti ve Bu Yörelere Teşvik Tedbirleri**, Ankara, DPT Raporu, 1973.
- 9) Bkz., B.L. NOOTS, "Migration, Community of Origin and Status Attainment : A Comparison of Two Metropolitan Communities in Developing Societies," **Social Forces**, Cilt. 5, Haziran 1976.
- 10) Michael Bolle ve diğerleri, "Vocational Training and Job Creation Schemes in the Countries of the European Community", **CEDEFOP**, Berlin, 1985, s.11.
- 11) UNESCO; **Statistical Yearbook 1986** ve TÜSİAD; **Türkiye'de Modernleşme, Sanayileşme ve Gelişme Göstergeleri**, Yayın No: TÜSİAD-T/88.3.112, İstanbul, 1988, s. 25.